

χωρίζουν την περίοδο του αναπτυγμένου φεουδαρχισμού από την τελευταία φεουδαρχική περίοδο. Εκεί όπου με την πιο μεγάλη ακρίβεια μπορούμε να καθορίσουμε την αντίστοιχη χρονολόγηση είναι η Δυτική Ευρώπη. Η περίοδος του αναπτυγμένου φεουδαρχισμού στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης τελείωσε το 15. αιώνα. Από τα τέλη του 15. ως και στις αρχές του 16. αι. άρχισε εδώ η τελευταία φεουδαρχική περίοδος.

Το τέλος του μεσαίωνα, το τέλος της φεουδαρχικής εποχής και η αρχή του περάσματος στην καπιταλιστική εξέλιξη σε παγκόσμια ιστορική κλίμακα χρονολογείται συνήθως από τα μέσα του 17. αι. με τη νίκη της αστικής επανάστασης έναντι των φεουδαρχικών δυνάμεων στην Αγγλία. Η αγγλική αστική επανάσταση στα μέσα του 17. αι., και αργότερα η γαλλική επανάσταση στα τέλη του 18. αι., παγίωσαν ένα καινούργιο για την εποχή εκείνη κοινωνικό σύστημα — τον καπιταλισμό.

Έτσι καθορίζονται τα χρονολογικά όρια του μεσαίωνα, της εποχής [δηλαδή] που στην ιστορία της ανθρωπότητας κυριαρχούσαν οι φεουδαρχικές σχέσεις. Εξάλλου, μιλώντας για το χωρισμό της παγκόσμιας ιστορίας σε περιόδους, είναι αδύνατο να μην πάρουμε υπόψη μας πώς παρά τον καθοριστικό ρόλο του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής οι φεουδαρχικές σχέσεις και στην ιστορική αυτή εποχή δεν ήταν διαδομένες παντού. Οι φυλές και οι λαοί της Αμερικής, της Αυστραλίας, των βόρειων περιοχών της Ασίας και του μεγαλύτερου μέρους της Αφρικής εξακολουθούσαν να ζούν σε συνθήκες πρωτόγονων κοινοτικών ή δουλοκτητικών σχέσεων.

Ο φεουδαρχισμός ήρθε ν' αντικαταστήσει το δουλοκτητικό σύστημα σαν ένα καινούργιο και ανώτερο στάδιο ταξικής ανταγωνιστικής κοινωνίας, όπου

Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΣΜΟΥ

οι παραγωγικές δυνάμεις της δουλοκτητικής κοινωνίας ήρθαν σε αντίθεση με τις παραγωγικές της σχέσεις, κι αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την κοινωνική επανάσταση. Κλασικό παράδειγμα επαναστατικού περάσματος από το δουλοκτητικό σύστημα στο φεουδαρχικό ήταν τα γεγονότα στην τελευταία ρωμαϊκή αυτοκρατορία, όπου κάτω από τις συνθήκες της κρίσης του δουλοκτητικού τρόπου παραγωγής ξετυλιγόταν το προτσές της αποσύνθεσης των δουλοκτητικών σχέσεων και της γέννησης των στοιχείων του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής. Η εργασία του δούλου οικονομικά δεν συνέφερε πιά, δεν εξασφάλιζε τη δυνατότητα για μια παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η αντίσταση των εργαζόμενων μαζών που καταπιέζονταν έναντι της καταπίεσης που ολοένα αυξανόταν, και ο αγώνας τους έναντι των δουλοκτητών και του δουλοκτητικού κράτους που έπαιρνε ποικίλες μορφές, ύπονομευαν το δουλοκτητικό σύστημα και εξάρθρωναν τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία από τα μέσα, ενώ οι αδιάκοπες εισβολές στο έδαφος της των Γερμανών από τα δυτικά και των Σλάβων από τα ανατολικά ολοκλήρωναν την πτώση της.

Σε πολλές χώρες το πέραςμα από το δουλοκτητικό σύστημα στη φεου-

δαρχία έγινε πολύ διαφορετικά από ό,τι έγινε στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Το πρόβλημα του πώς έγινε το πέρασμα αυτό δεν έχει μελετηθεί ακόμη αρκετά. Το μόνο αναμφισβήτητο είναι πώς το πέρασμα αυτό, που ήταν ένα μέρος του γενικού προτού της κοινωνικής επανάστασης, γινόταν κάτω από συνθήκες ενός μακρόχρονου και επίμονου ταξικού αγώνα, που έπαιρνε τις πιο ποικίλες μορφές.

Μιλώντας για την εμφάνιση (γένεση) του φεουδαρχισμού σε παγκόσμια ιστορική κλίμακα πρέπει να έχουμε υπόψη πώς όλοι οι λαοί που έφτασαν στο φεουδαρχισμό δεν πέρασαν από το δουλοκτητικό σύστημα. Πάρα πολλοί λαοί πέρασαν στη φεουδαρχία άπευθείας από το πρωτόγονο κοινοτικό σύστημα, χωρίς να περάσουν από το δουλοκτητικό στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης. Αυτό, π.χ., το δρόμο ακολούθησαν στην Ευρώπη οι δυτικοί και οι ανατολικοί Σλάβοι και οι περισσότερες γερμανικές φυλές (που κατοικούσαν ανάμεσα στο Ρήνο και στον Έλβα και στη Βρετανία), και στην Ασία οι Κορεάτες, διάφορες τουρανικές φυλετικές ενώσεις και οι Μογγόλοι.

Παρ' όλη τη διαφορά στους δρόμους που τούτοι ή εκείνοι οι λαοί ακολούθησαν για να περάσουν στη φεουδαρχία, και παρ' όλες τις ιδιομορφίες που είχε το προτού του σχηματισμού της φεουδαρχικής κοινωνίας, ιδιομορφίες που προέρχονταν από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, το βασικό περιεχόμενο του προτού αυτού ήταν το ίδιο. Πρώτα, ή ελεύθερη αγροτική κοινότητα καταστρεφόταν. Η κοινοτική ιδιοκτησία της γης και η άτομική αγροτική ιδιοκτησία που είχε ξεχωρίσει από την κοινότητα, καθώς και οι διάφορες μορφές της πρωτόγονης έδαφικής ιδιοκτησίας (εκεί όπου υπήρξε δουλοκτητικό σύστημα) περνούσαν στα χέρια της κοσμικής και της ιερατικής αριστοκρατίας, που βρισκόταν στο στάδιο του εκφεουδαρχισμού. Άρχισε να δημιουργείται ή μεγάλη φεουδαρχική γαιοκτησία, να γεννιέται ή φεουδαρχική ιδιοκτησία της γης. Δεύτερο, οι ελεύθεροι αγρότες — μέλη των κοινοτήτων, καθώς και οι μη ελεύθεροι γεωργοί — οι δούλοι και οι coloni που εξακολουθούσαν να υπάρχουν από τη δουλοκτητική κοινωνία (εκεί όπου υπήρξε) μετατρέπονταν σε φεουδαρχικά εξαρτημένους αγρότες, και ποικίλες μορφές εξάρτησής τους από τους φεουδάρχες παγιώνονταν. Από το άλλο μέρος ή αγροτική κοινότητα γινόταν κοινότητα δουλοπαροίκων υποταγμένη στους φεουδάρχες ή στο φεουδαρχικό κράτος. Άλλα όρισμένοι τύποι, παραδόσεις και τρόποι κοινοτικής οργάνωσης, που ήταν κληρονομιά από το παρελθόν, εξακολουθούσαν να ισχύουν και έπαιζαν σπουδαίο ρόλο στην οικονομική, στην κοινωνική και στην πολιτική ζωή της φεουδαρχικής κοινωνίας.

Όσο αναπτυσσόταν και στερεωνόταν ο φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής οι επιβιώσεις της δουλοκτησίας και του πρωτόγονου κοινοτικού συστήματος έκτοπιζόνταν ή υποτάσσονταν στις καινούργιες παραγωγικές σχέσεις. Πιο γοργή ή αποσύνθεση και πιο πλήρης ή υποταγή των προφεουδαρχικών θεσμών στις φεουδαρχικές παραγωγικές σχέσεις είχε γίνει στις δυτικοευρωπαϊκές

χώρες και προπάντων στην Ίταλία και στη Γαλλία, ενώ στις φεουδαρχικές κοινωνίες της Πρόσω και της Μέσης Άσίας, της Βόρειας Άφρικής και των Ίνδιων ή δουλοκτητική τάξη πραγμάτων είχε διατηρηθεί για πολύ καιρό και στο φεουδαρχικό σύστημα, τουλάχιστο στην αρχική περίοδο του φεουδαρχισμού. Η μακρόχρονη διατήρηση της δουλοκτητικής τάξης πραγμάτων χαρακτηρίζει και τη φεουδαρχική κοινωνία του Βυζαντίου.

Η δουλοκτητική οργάνωση στις χώρες της Ανατολής διατηρήθηκε πολύ καιρό και έπαιξε πολύ μεγάλο ρόλο από ό,τι στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, γιατί στις χώρες της Ανατολής δεν είχε γίνει τόσο πλήρης και έντατική ανάπτυξη της δουλοκτησίας όσο είχε γίνει στο δυτικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπου η εργασία του δούλου είχε εκτοπίσει σχεδόν τελείως την εργασία των ελευθέρων. Γι' αυτό η κρίση του δουλοκτητικού συστήματος στην Ανατολή δεν ήταν τόσο άξεία όσο στη Δυτική ρωμαϊκή αυτοκρατορία, και δεν είχε σαν αποτέλεσμα τη σχετικά γρήγορη και πλήρη εξαφάνιση των δουλοκτητικών σχέσεων.

Ο φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής είχε μεγαλύτερες δυνατότητες για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σε σύγκριση με το δουλοκτητικό, γιατί οι βασικοί άμεσοι παραγωγοί (οι αγρότες και οι βιοτέχνες που βρίσκονταν σε κατάσταση φεουδαρχικής εξάρτησης), αντίθετα από τους δούλους, έδειχναν για την εργασία κάποιον ενδιαφέρον: ήταν ιδιοκτήτες ενός μέρους από τα μέσα παραγωγής, κι αυτό τους έδινε τη δυνατότητα να έχουν δική τους ανεξάρτητη οικονομία (να καλλιεργούν τη γη, να ασχολούνται με την κτηνοτροφία, τη βιοτεχνία κ.τ.λ.) και να εκπληρώνουν προς όφελος του φεουδάρχη όρισμένες υποχρεώσεις.

Αυτή ακριβώς η διαφορά στη θέση των άμεσων παραγωγών ήταν η αίτια που το πέρασμα από το δουλοκτητικό σύστημα στο φεουδαρχικό υπήρξε ένα βήμα προς τα εμπρός στο δρόμο της κοινωνικής προόδου, αν και η φεουδαρχική κοινωνία, όπως και η δουλοκτητική, ήταν θεμελιωμένη πάνω στην εκμετάλλευση της πλειοψηφίας του πληθυσμού από τη μειοψηφία.

Στη φεουδαρχία το βασικό μέσο παραγωγής — η γη — δεν ήταν ιδιοκτησία των άμεσων παραγωγών — των αγροτών και των βιοτεχνών. Ήταν ιδιοκτησία των φεουδαρχών. Η ιδιοκτησία της γης από τους φεουδάρχες ήταν η βάση της μεσαιωνικής φεουδαρχικής κοινωνίας.

Η ΓΗ Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΓΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΕΣ Η ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η γη ήταν φεουδαρχική ιδιοκτησία και στην περίπτωση που δεν ανήκε άμεσα στους φεουδάρχες, αλλά στο φεουδαρχικό κράτος, όπως γινόταν σε μερικές ανατολικές χώρες, κυρίως στην αρχική φεουδαρχική περίοδο. Στην Ανατολή, μαζί με τη γη, τεράστια σημασία είχαν και τα ποτιστικά (άρδευτικά) έργα, που χωρίς αυτά σε πολλές χώρες της Ανατολής ήταν αδύνατο να αναπτυχθεί η γεωργία. Τα άλλα μέσα παραγωγής — εργαλεία, άροτριά, κτήνη, σπόροι, διάφορα κτίσματα για τη διαχείριση —

ήταν ιδιοκτησία όχι μόνο των φεουδαρχών, αλλά και των αγροτών και των βιοτεχνών. Η ιδιοκτησία των αγροτών και των χειροτεχνών πάνω στα παραγωγικά αυτά μέσα βασιζόταν, αντίθετα από τη φεουδαρχική ιδιοκτησία, στην προσωπική εργασία.

Το μεγαλύτερο μέρος της γης ανήκε στους φεουδάρχες, ήταν κληρος που δινόταν από τους φεουδάρχες σε διαφόρους αγρότες για μόνιμη χρήση, κι αυτό έδινε στους τελευταίους τη δυνατότητα να οργανώνουν πάνω σ' αυτή τη γη το νοικοκυριό τους. Έτσι ο άμεσος παραγωγός στη φεουδαρχική κοινωνία δεν ήταν ιδιοκτήτης, αλλά μόνο κάτοχος της γης που καλλιεργούσε. Ο συνδυασμός της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας της γης με το μικρό ανεξάρτητο νοικοκυριό των αγροτών ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της φεουδαρχικής οικονομίας. Αλλά και στην περίπτωση ακόμη που οι αγρότες είχαν τα απαραίτητα παραγωγικά μέσα για να κρατάνε ανεξάρτητο νοικοκυριό, οι φεουδάρχες μπορούσαν να εκμεταλλεύονται τους άμεσους παραγωγούς με έξωοικονομική μόνο καταπίεση, καταφεύγοντας δηλαδή λίγο πολύ στη βία. Μόνο έτσι μπορούσαν οι φεουδάρχες να ασκούν το δικαίωμά τους της ιδιοκτησίας της γης. *“Αν ο τσιφλικός δεν έξουσίαζε άμεσα την προσωπικότητα του αγρότη, δεν θα μπορούσε να εξαναγκάσει έναν άνθρωπο που διέθετε γη και όργανα το νοικοκυριό του, να δουλεύει για λογαριασμό του”*. Έτσι η προσωπική εξάρτηση των αγροτών από τους φεουδάρχες και ο έξωοικονομικός καταναγκασμός που άπέρρεε από αυτή, ήταν το τυπικό γνώρισμα του φεουδαρχικού συστήματος. Μεγάλη ποικιλία είχαν οι μορφές και η έκταση της προσωπικής εξάρτησης των αγροτών: άρχιζαν από τη δουλοπαροικία — τη σκληρή σκλαβιά του δουλοπάροικου, και τελείωναν στην άπλη γεωμορική υποχρέωση ή σε όρισμένους νομικούς περιορισμούς — σε μια καστική κατάσταση με περιορισμένα δικαιώματα.

Στους διαφόρους λαούς και στις διάφορες περιόδους εξέλιξης των φεουδαρχικών σχέσεων, οι μορφές που έπαιρνε η φεουδαρχική έδαφική ιδιοκτησία εξαρτιόνταν από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Στη Δυτική Ευρώπη, πρώτη, ανεξέλιχτη ακόμη μορφή φεουδαρχικής έδαφικής ιδιοκτησίας ήταν το *άλλοντ*. Στην αρχή *άλλοντ* λεγόταν ο έδαφικός κληρος που ανήκε στο μέλος της αγροτικής κοινότητας. Με την αποσύνθεση της αγροτικής κοινότητας και το μέγαλωμα της κοινωνικής ανισότητας το αγροτικό *άλλοντ* περνούσε με διαφόρους τρόπους (με την οικονομική καταστροφή των ελευθέρων αγροτών και την αναγκαστική απαλλοτριώση των έδαφικών τους κληρών, καθώς και με τις άπειθεις άρπαγές, τη βία κ.τ.λ.) στα χέρια της κοσμικής και εκκλησιαστικής αριστοκρατίας που εκφεουδαρχιζόταν (εν μέρει και στα χέρια όρισμένων χωρικών, που ήταν πιο εύποροι και ξεχώριζαν από τα ελεύθερα κοινο-

¹ Β. Ι. Λένιν, « Η εξέλιξη του καπιταλισμού στη Ρωσία », *Άπαντα*, τόμ. 3, 6, σ. 159. [Ρωσική Έκδοση].

τικά μέλη και αύξάνανε τούς έδαφικούς τους κλήρους σέ βάρος τών έδαφών που άνήκαν σέ γείτονές τους που ήταν λιγότερο εύποροι), μετατρέπονταν σέ μεγάλο άγρόκτημα και πρόβαλλε σάν φεουδαρχική έδαφική ιδιοκτησία.

Ή παραπέρα ανάπτυξη τών φεουδαρχικών σχέσεων στή Δυτική Εύρώπη είχε σάν αποτέλεσμα νά προβάλλει μιá καινούργια μορφή φεουδαρχικής έδαφικής ιδιοκτησίας τó *beneficium* [παραχώρηση γής] που δινόταν ίσοβίως, άρκει νά πρόσφερε ο κάτοχος του όρισμένη ύπηρεσία σάν ύποτελής (τίς πιό πολλές φορές στρατιωτική) πρós οφελος τού φεουδάρχη *seigneur* [= κύριος, χωροδεσπότης] που παραχωρούσε τó *beneficium* αυτό. Με την ανάπτυξη τής φεουδαρχικής κοινωνίας τó *beneficium* από ισόβιο κτήμα έγινε κληρονομικό και άπόκτησε γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τó φέουδο. Τó φέουδο ή λέν ήταν ένα κληρονομικό άγρόκτημα, που ο κάτοχος του ο φεουδάρχης ήταν άναγκασμένος νά προσφέρει στρατιωτική ύπηρεσία και νά εκπληρώσει μερικές άλλες ύποχρεώσεις πρós τόν μεγαλύτερό του *seigneur*. Τó φέουδο είναι ή πιό ώριμη, ή πιό άναπτυγμένη και ή πιό ολοκληρωμένη μορφή τής φεουδαρχικής ιδιοκτησίας γής. Τó κοινωνικό σύστημα, που βάση του ήταν ή έδαφική ιδιοκτησία με τή μορφή τών φέουδων, άρχισε νά λέγεται άργότερα φεουδαρχικό.

Στή Ρωσία, στή φεουδαρχική εποχή, ύπήρχαν δύο βασικές μορφές έδαφικής φεουδαρχικής ιδιοκτησίας : ή βότσινα (που άρχικά άντιστοιχούσε στό δυτικό εύρωπαϊκό άλλον — μεγάλο άγρόκτημα φεουδαρχικού τύπου) και τó πομέστιε [= τσιφλίκι] (που μερικά χαρακτηριστικά του τó έκαναν νά μοιάζει με τó δυτικοευρωπαϊκό *beneficium* και στήν ύστερότερη εξέλιξή του με τó φέουδο). Σιγά σιγά τó πομέστιε και ή βότσινα έξομοιώθηκαν νομικά με τή συγχώνευσή τους σέ μιá μορφή φεουδαρχικής ιδιοκτησίας γής, που σέ γενικές γραμμές έμοιαζε με τó δυτικοευρωπαϊκό φέουδο.

Άνάλογες μορφές φεουδαρχικής ιδιοκτησίας γής ύπήρχαν και στήν Άνατολή. Έτσι, π.χ., στίς χώρες τού Άραβικού χαλιφάτου — στό Ίράν, στό Ίράκ, στή Μέση Άσία και άλλου — μορφή φεουδαρχικής ιδιοκτησίας άντίστοιχη με τó άλλοντ, ήταν τó μουλκ. Στό *beneficium* και στό φέουδο (λέν) άντιστοιχούσαν έδω τó *ικτά*, στά διάφορα στάδια τής εξέλιξής του, και τó σογιουγκάλ άργότερα. Στήν Κίνα άνάλογο γενικά με τó άλλοντ ήταν τó τζουάν-τιάν και στήν Ίαπωνία τó σίεν.

Ή φεουδαρχική ιδιοκτησία τής γής δέν ήταν μιá μορφή άτομικής ιδιοκτησίας όπου ο ιδιοκτήτης την έξουσίαζε άπόλυτα χωρίς κανένα περιορισμό. Χαρακτηριστικό τής φεουδαρχικής ιδιοκτησίας γής ήταν κατά κανόνα ή προσφορά όρισμένης ύπηρεσίας από τούς μικρότερους φεουδάρχες στούς μεγαλύτερους — στούς φεουδαρχικούς τους *seigneurs*, γιατί άνάμεσά τους ύπήρχαν σχέσεις προσωπικής έξάρτησης. Οί σχέσεις αυτές διαμορφώνονταν σέ σύστημα φεουδαρχικής ιεραρχίας, σέ όρισμένο δηλαδή σύστημα ύποταγής μέσα στήν ίδια τήν τάξη τών φεουδαρχών, σύστημα που βασιζόταν στήν κατοχή από

αυτούς γῆς, και συνεπῶς στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἄμεσων παραγωγῶν, δηλαδὴ τῶν ἀγροτῶν ποὺ ἐξαρτιόνταν ἀπὸ τοὺς φεουδάρχες. Ἔτσι ἡ φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία γῆς εἶχε ἱερατικὴ διάρθρωση.

Σὲ διάφορες χώρες τῆς Ἀνατολῆς, κυρίως στὴν ἀρχικὴ φεουδαρχικὴ περίοδο, ἐπικρατοῦσε ἡ κρατικὴ ἰδιοκτησία πάνω στὴ γῆ καὶ στὸ νερὸ (δηλαδὴ στὶς διώρυγες, στὶς δεξαμενές και σὲ ἄλλα ἀρδευτικὰ ἔργα), ἐνῶ τὸ φεουδαρχικὸ κράτος ἐκμεταλλεῦταν τοὺς ἀγρότες — τοὺς κατόχους ἐδαφικῶν κληρῶν στὴν κρατικὴ γῆ — ἀπευθείας μὲ τὸν κρατικὸ μηχανισμό. Ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ και στὶς χώρες τῆς Ἀνατολῆς ἓνα σημαντικὸ μέρος ἀπὸ τὴν ὅλη κρατικὴ γῆ μοιράστηκε στοὺς φεουδάρχες μὲ βάση τὴ συμβατικὴ ἰδιοκτησία τύπου *beneficium* και φέουδου. Ἔτσι στὶς χώρες αὐτές ἔπληρχε ταυτόχρονα και κρατικὴ φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία γῆς και φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία γῆς ποὺ ἀνήκε σὲ διαφόρους φεουδάρχες χωριστά.

Τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς φεουδαρχικῆς ἐκμετάλλευσης ἦταν ἡ φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία γῆς και ἡ προσωπικὴ και ἔγγεια ἐξάρτηση τοῦ ἀγρότη ἀπὸ τὸ γαιοκτῆμονα. Ἡ φεουδαρχικὴ ἐκμετάλλευση γινόταν μὲ διαφόρους τρόπους και ἦταν ἡ ἔκφραση τῆς λεγόμενης φεουδαρχικῆς γαιοπροσόδου. Ἡ φεουδαρχικὴ γαιοπρόσοδος, ποὺ ἦταν μιὰ

Η ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗ
ΓΑΙΟΠΡΟΣΟΔΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ
ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΗΣ
ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ

οικονομικὴ μορφή ἀξιοποίησης τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ φεουδάρχη πάνω στὴ γῆ, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν λογῆς λογῆς ὑποχρεώσεων τῶν ἀγροτῶν πρὸς ὄφελος τῶν φεουδαρχῶν. Οἱ ὑποχρεώσεις αὐτές και τὰ χαράτσια ἀπορροφοῦσαν τὴν ὑπερεργασία τοῦ ἀγρότη, ποὺ ἦταν ἀναγκασμένος νὰ παραδίνει στὸ φεουδάρχη ὅλο τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας, ποὺ τοῦ ἀπόμεινε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση μιᾶς ἐλάχιστης ποσότητας ποὺ τοῦ ἦταν ἀναγκαία γιὰ νὰ ζήσει ὁ ἴδιος και ἡ οἰκογένειά του και γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση τὸ νοικοκυριό του νὰ ἀναπαράγεται. Ἡ φεουδαρχικὴ γαιοπρόσοδος στὴν περίοδο τοῦ φεουδαρχισμοῦ σὲ πολλὲς εὐρωπαϊκὲς χώρες παρουσιάζεται μὲ τρεῖς μορφές : μὲ τὴ μορφή τῆς γαιοπροσόδου σὲ δουλειὰ (ἀγγαρεία), μὲ τὴ μορφή τῆς γαιοπροσόδου σὲ εἶδος (χαράτσι σὲ εἶδος) και μὲ τὴ μορφή τῆς γαιοπροσόδου σὲ χρῆμα (χρηματικὸ χαράτσι). Στὴν Εὐρώπη, στὴν ἀρχικὴ περίοδο τῆς ἐξέλιξης τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας, ἐπικρατοῦσε ἡ γαιοπρόσοδος σὲ δουλειὰ (ἀγγαρεία), ἀν και τότε εἶχε διαδοθεῖ κάπως ἡ γαιοπρόσοδος σὲ εἶδος και ὡς ἓνα σημεῖο ἡ γαιοπρόσοδος σὲ χρῆμα.

Ἡ ἀντικατάσταση τῆς ἀγγαρείας ἀπὸ τὰ διάφορα χαράτσια συνδέονταν μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία και ἦταν ἓνα σπουδαῖο βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσ. Στὴ μορφή αὐτὴ ἡ ὑπερεργασία δὲν γινόταν πιά στὸ τοιφλίκι τοῦ χωροδεσπότη ἢ στὰ χωράφια του, κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίβλεψη τοῦ φεουδάρχη ἢ τοῦ διαχειριστῆ του, ἀλλὰ στὸ νοικοκυριό τοῦ ἄμεσου παραγωγῶ — τοῦ ἀγρότη.

Σε σύγκριση με τη γαιοπρόσοδο σε δουλειά ή γαιοπρόσοδος σε είδος έδινε στον αγρότη μεγάλο περιθώριο για να έχει δικό του νοικοκυριό και για να χρησιμοποιεί ένα μέρος από την υπερεργασία για δικό του όφελος, για να μεγαλώσει δηλαδή κάπως το δικό του νοικοκυριό, που αυτό με τη σειρά του είχε σαν αποτέλεσμα να φαίνεται πιο καθαρά ή διαφορά στη θέση των άμεσων παραγωγών παρά όταν επικρατούσε η γαιοπρόσοδος σε δουλειά. Πιο πολύ η διαφορά αυτή φάνηκε με τη γαιοπρόσοδο σε χρήμα, που η επικράτησή της είχε σαν αποτέλεσμα να γίνουν βαθιές αλλαγές στη θέση των άμεσων παραγωγών, ν' απαλλαγούν πιο γρήγορα οι αγρότες από την προσωπική εξάρτηση, να ένταθεί η κοινωνική διαφοροποίηση της αγροτιάς και να γίνουν μεγάλες αλλαγές στα νοικοκυριά των χωροδεσποτών.

Μια ιδιόμορφη εικόνα της ανάπτυξης των μορφών της φεουδαρχικής γαιοπροσόδου και των μορφών εξάρτησης των άμεσων παραγωγών από τους φεουδάρχες μας δίνουν οι χώρες της Ανατολής. Σε πολλές χώρες της Ανατολής, στην αρχική περίοδο του φεουδαρχισμού, βασικός ιδιοκτήτης της γης και των άρδευτικών έργων ήταν το φεουδαρχικό κράτος, γι' αυτό εκεί δεν δημιουργήθηκαν μεγάλα νοικοκυριά χωροδεσποτών και επικρατέστερη μορφή φεουδαρχικής γαιοπροσόδου δεν ήταν η άγγαρεία, αλλά η γαιοπρόσοδος σε είδος και εν μέρει ή γαιοπρόσοδος σε χρήμα, που την εισπράττανε από τους αγρότες υπάλληλοι του κράτους. Στην περίπτωση αυτή η φεουδαρχική γαιοπρόσοδος ταυτιζόταν με το φόρο. Στην αρχική φεουδαρχική περίοδο το κράτος έδινε συνήθως το μεγαλύτερο μέρος από τα εισοδήματα που συγκέντρωνε (σε χρήμα και σε είδος) στους φεουδάρχες. Ο τρόπος αυτός της εκμετάλλευσης των άμεσων παραγωγών δεν ύστερούσε σε σκληρότητα από την άγγαρεία που επικρατούσε στην Ευρώπη, αλλά με τη γαιοπρόσοδο σε είδος οι αγρότες στις χώρες της Ανατολής είχαν μεγαλύτερη ελευθερία να μετακινούνται από όση είχαν οι προσκολλημένοι στη γη αγρότες των ευρωπαϊκών χωρών.

Η αρχική περίοδος του φεουδαρχισμού ξεχώριζε για το αρκετά χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Παντού κυριαρχούσε η φυσική οικονομία, όπου η παραγωγή αποσκοπούσε να ικανοποιεί κυρίως τις άμεσες ανάγκες του ίδιου του παραγωγού και της οικογένειάς του και τις ανάγκες του φεουδάρχη. Τα προϊόντα της παραγωγής είτε δεν έμπαιναν καθόλου στο προτσές των ανταλλαγών είτε έμπαινε μόνο ένα ασήμαντο μέρος από αυτά. Οι προϋποθέσεις της οικονομικής δραστηριότητας (μέσα παραγωγής, μέσα συντήρησης του εργαζόμενου κ.τ.λ.) αναπαράγονταν στο σύνολό τους σχεδόν μέσα στο ίδιο το νοικοκυριό, που χαρακτηριστικό του γνώρισμα ήταν η συνέλιξη της βιοτεχνίας και της γεωργίας με βάση την τελευταία.

Αν και οι φεουδαρχικές δυνάμεις της φεουδαρχικής κοινωνίας αναπτύσσονταν με αργό ρυθμό, ωστόσο η ανάπτυξή τους γινόταν σταθερά. Στην αγρο-

τῶν γαιοκτημόνων τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἐμπορο - τοκογλυφικοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν πρωταρχικῶν μορφῶν τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης ποὺ ἄρχισαν νὰ προβάλλουν στὴ βιομηχανία (π.χ. ἡ ἐξέγερση τῶν τσιόμπι [ciompi] στὴ Φλωρεντία τὸ 14. αἰώνα).

Οἱ ἐργαζόμενες μάζες στὰ χωριά καὶ στὶς πόλεις μὲ τὸν ἀγῶνα τους ἐναντίον τῆς φεουδαρχικῆς ἐκμετάλλευσης ξεκαθάριζαν τὸ δρόμο γιὰ τὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, βοηθώντας ἔτσι τὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία νὰ κινεῖται πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἡ φεουδαρχικὴ οἰκονομία καὶ ὁ ταξικὸς ἀγῶνας ποὺ γεννήθηκε κατὰ τὴν ἀνάπτυξή της στὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία καθόριζαν τὸ χαρακτῆρα τοῦ πολιτικοῦ τῆς ἐποικοδομήματος. Οἱ μεγάλες ἐνώσεις

ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ - κράτη (ὅπως ἦταν, π.χ., ἡ ἀπέραντη αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου), ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὴν ἀρχικὴ φεουδαρχικὴ περίοδο, ἀποδείχτηκαν ἀσταθεῖς, γιὰτὶ οἱ οἰκονομικοὶ δεσμοὶ ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας μὲ τὴν ἀδιάσπαστη σχεδὸν κυριαρχία τῆς φυσικῆς οἰκονομίας καὶ μὲ τὴν ἔλλειψη ἑνὸς συστήματος ἀνταλλαγῶν κάπως ἀναπτυγμένου ἦταν χαλαροί.

Στὶς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, στὴν ἀρχικὴ φεουδαρχικὴ περίοδο, τὸ κράτος ἔπαιρνε μορφὲς σχετικὰ συγκεντρωτικῆς. Αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ἀνατολὴ κυριαρχοῦσε ἡ κρατικὴ ἰδιοκτησία γῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ μεγάλο ρόλο ποὺ ἔπαιζαν στὴ γεωργία τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα, ποὺ γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσή τους ἦταν ἀναγκαία μιὰ ἰσχυρὴ κρατικὴ ἐξουσία. Κάποια σημασία εἶχε καὶ τὸ ὅτι ἐδῶ διατηρήθηκε γιὰ πολὺ καιρὸ, σὰν κληρονομία τῶν ἀρχαίων δουλοκτητικῶν κρατῶν, ἕνας ἀναπτυγμένος γραφειοκρατικὸς μηχανισμός.

Τὸ οἰκονομικὸ κομμάτιασμα τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας προκάλεσε καὶ τὸ πολιτικὸ τῆς κομμάτιασμα. Αὐτὸ φανερώθηκε καθαρὰ στὶς πρὸ πολλῆς εὐρωπαϊκῆς χώρες. Τὰ φεουδαρχικὰ τσιφλίκια, προπάντων τὰ μεγάλα ποὺ ἦταν οἰκονομικῶς αὐτάρκη, ἦταν καὶ ἀπὸ πολιτικὴ ἀποψη ἀνεξάρτητες οὐσιαστικὰ μονάδες. Ὁ κάθε μεγαλογαιοκτημόνας ποὺ διέθετε δικό του διοικητικὸ, δικαστικὸ καὶ στρατιωτικὸ μηχανισμό, τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ νὰ κρατᾶει σὲ ὑποταγὴ τὸν φεουδαρχικὰ ὑποτελεῖ πληθυσμὸ τοῦ τσιφλικιοῦ του καὶ γιὰ νὰ πολεμάει τοὺς γειτονικοὺς φεουδάρχες.

Ὡστόσο μὲ τὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μὲ τὸ σχηματισμὸ ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ μὲ τὸ δυνάμωμα τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν κατοικῶν τῶν πόλεων, τὸ πολιτικὸ ἐποικοδόμημα τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας ἀλλάζει. Οἱ φεουδάρχες ἀλλάζουν τὶς μεθόδους τῆς πολιτικῆς τους κυριαρχίας. Σὲ σημαντικὸ τμήμα τῆς Εὐρώπης τὸ 13. καὶ τὸ 14. αἰ. (σὲ μερικῆς χώρες καὶ πρὶο νωρὶς ἀκόμη) φανερώθηκε ἡ τάση γιὰ μιὰ πολιτικὴ συσπείρωση, γιὰ μιὰ συγκεντροποίηση τῶν φεουδαρχικῶν κρατῶν. Στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη ἡ τάση αὐτὴ φανερώθηκε μὲ ἰδιαίτερη ἔνταση στὴν Ἀγγλία, στὴ Γαλλία καὶ στὴν Ἰσπανία, καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη στὴ Ρωσία.